

Rokosz Zebrzydowskiego. Spory króla ze szlachtą

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Dostępny online: kalwaria.eu.
- Źródło: *Pacierz rokoszowy do Króla Jegomości Zygmunta III*, [w:] H. Wisner, *Rokosz Zebrzydowskiego*, Kraków 1989, s. 21.
- Źródło: *Fragment okolicznościowego wiersza z czasów rokoszu Zebrzydowskiego*, [w:] Tomasz Stańczyk, *Dwa rokosze. Dlaczego szlachta podniosła rękę na króla*, „Do Rzeczy”, 1.

- Źródło: Stefania Ochmann-Staniszevska, *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa 2006, s. 122.
- Źródło: *Pacierz rokoszowy do Króla Jegomości Zygmunta III*, [w:] H. Wisner, *Rokosz Zebrzydowskiego*, Kraków 1989, s. 16.
- Źródło: *Fragment relacji nuncjusza Claudia Rangoniego nt. Zygmunta III Wazy*, [w:] Stefania Ochmann-Staniszevska, *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa 2006.
- Źródło: Tomasz Stańczyk, *Dwa rokosze. Dlaczego szlachta podniosła rękę na króla*, „Do Rzeczy”, 1.

Rokosz Zebrzydowskiego. Spory króla ze szlachtą

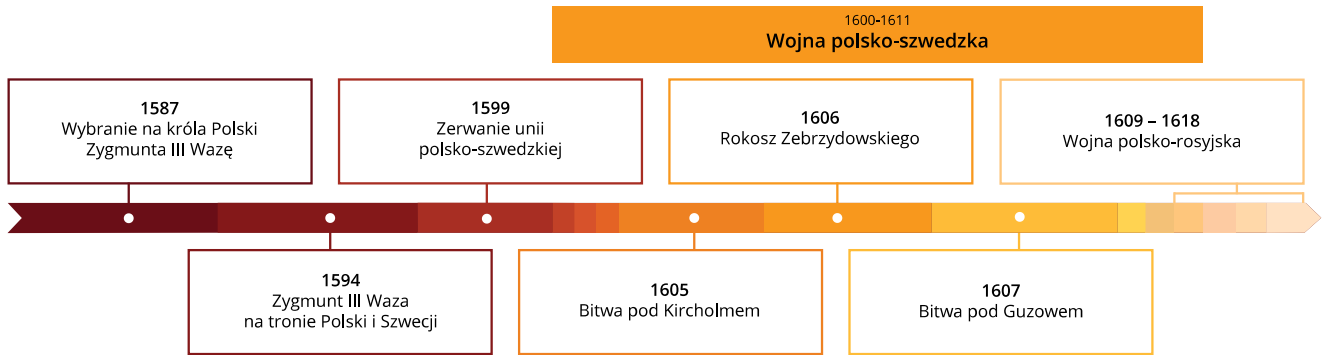
Obraz Jana Matejki *Kazanie Skargi* z 1864 r.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

“ *Pacierz rokoszowy do Króla Jegomości Zygmunta III*

Ojcze nasz, królu Polski, który mieszkasz w Warszawie,
U nas [w] niedobrej sławie!
Święć się w Szwecyjej imię twoje,
Gdzie są z dawna tve pokoje,
Przyjdź do królestwa [twego] szwedzkiego,
A zaniechaj polskiego i księstwa litewskiego

Źródło: *Pacierz rokoszowy do Króla Jegomości Zygmunta III*, [w:] H. Wisner, *Rokosz Zebrzydowskiego*, Kraków 1989, s. 16.

Takie „modlitwy” wznosił na przełomie XVI i XVII w. anonimowy autor *Pacierza do Króla Jegomości*. Ów zagorzały krytyk rządów pochodzącego ze Szwecji Zygmunta III Wazy bynajmniej nie był w swoich poglądach odosobniony. Na poklask mógł liczyć zarówno wśród sporej części szlachty, która zazdrośnie strzegła „złotej wolności”, jak i magnaterii dążącej do poszerzenia swoich wpływów. W 1606 r. krytycy Wazy wznieśli otwarty bunt przeciwko królowi, zwany – od nazwiska przywódcy – rokoszem Zebrzydowskiego.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, dlaczego niektórzy magnaci do tego stopnia znienawidzili króla Zygmunta III Wazę, że zamierzali go pozbawić tronu.
- Z wielkiej chmury mały deszcz? – wskażesz skutki rokoszu sandomierskiego.
- Podyskutujesz o obywatelskim nieposłuszeństwie – w jakich sytuacjach jest usprawiedliwione i jakie są granice (i czy w ogóle są jakieś?), do których mogą się posunąć obywatele sprzeciwiający się legalnej władzy.
- Przekonasz się, że teksty źródłowe lub obrazy mogą zarówno opisywać rzeczywistość, jak i odzwierciedlać poglądy autorów – i to nie tylko na temat, o którym traktują.

Przeczytaj

Kosa i kamień

Portret z epoki przedstawiający drugą małżonkę Zygmunta III Wazy, arcyksiężniczkę Konstancję Habsburżankę, wnuczkę cesarza Ferdynanda I Habsburga. Zygmunt poślubił Konstancję w 1605 r. Przeciwnicy króla przyjęli decyzję o małżeństwie z arcyksiężniczką z wielkim niezadowoleniem. Uważali, że król nazbyt zacieśnia związki z dworem Habsburgów. Szlachta tradycyjnie podejrzewała przedstawicieli tej dynastii o skłonności absolutystyczne i widziała w Habsburgach zagrożenie dla „złotej wolności”. Opory budziły również kwestie obyczajowe, ponieważ Konstancja była rodzoną siostrą pierwszej małżonki Zygmunta III – Anny, zmarłej młodo w 1598 r. Ówczesni Polacy natomiast bardzo krytycznie odnosili się do małżeństw wśród bliskich krewnych. Dlatego pomimo zgody papieża na ślub szlachta, a nawet chętnie wspierający króla jezuita dość zgodnie uznali królewski ożenek za skandal obyczajowy i czyn niemal równy kazirodztwu.

Porównaj tę ilustrację z portretem Zygmunta III Wazy (poniżej). Wskaż podobieństwa w sposobie przedstawienia obu postaci.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Początek panowania Zygmunta III Wazy (król Polski w latach 1587–1632) nie zapowiadał rychłego konfliktu ze szlachtą. Władca **po kądzieli** pochodził od Jagiellonów, toteż witany był w Rzeczypospolitej przez większość społeczeństwa jako prawowity następca tronu. Zygmunt imponował również szlachcie znajomością języka polskiego oraz dostojnym wyglądem. Tę początkową fascynację szybko zastąpiło rozczarowanie. Podczas sejmiku w 1592 r. wyszły na jaw plany króla z 1589 r. dotyczące odstąpienia tronu Habsburgom. W zamian Zygmunt III oczekiwał pomocy w spokojnym przejęciu władzy w rodzimej luterańskiej Szwecji, gdzie jako żarliwy katolik nie mógł liczyć na życzliwe przyjęcie. Upokorzony przez opozycję władca wyraził podczas sejmiku żal z powodu planów opuszczenia Polski. Nie zdołał jednak obudować poważnie nadszarpniętego autorytetu ani przywrócić zaufania ze strony szlachty. Pomimo niefortunnych początków swoich rządów w Polsce Zygmunt III Waza okazał się ambitnym i konsekwentnym politykiem. Nie zamierzał ulegać niczyim wpływom, dlatego już na początku swoich rządów popadł w ostry konflikt z niezwykle wpływowym i popularnym kanclerzem wielkim koronnym, Janem Zamoyskim, który próbował zdominować młodego króla. Dzięki rozdawnictwu **królewszczyzn** udało się Zygmunutowi III zgromadzić wokół siebie prężne stronnictwo zwane **regalistycznym**. Trzon stronnictwa

tworzyło wąskie grono dostojników – senatorów („mały Senat”). Król, jako gorliwy katolik, mógł także liczyć na wsparcie duchowieństwa, z wybitnym mówcą, jezuitą Piotrem Skargą na czele. Duchowni wspierali pobożnego Zygmunta III, licząc na ograniczenie wpływów wciąż jeszcze potężnej w Rzeczypospolitej reformacji. Warto podkreślić, że działalność regalistów nie ograniczała się jedynie do obrony króla przed atakami opozycji skupionej wokół Jana Zamoyskiego. Stronnicy Zygmunta III wspierali królewskie plany usprawnienia państwa. Chcieli wprowadzić głosowanie większościowe w sejmie oraz ustanowić stałe podatki na wojsko.

Lista zarzutów szlachty wobec Zygmunta III Wazy była wyjątkowo długa i nie dotyczyła wyłącznie spraw politycznych, ale również prywatnych. Polacy nie akceptowali zamiłowania władcy do alchemii, ogrodnictwa oraz... gry w piłkę. Nie podobała się skłonność króla do zamykania się w wąskim gronie rodziny i najbliższych doradców. Szlachta gorszyła się zamiłowaniem Zygmunta III do cudzoziemskich, zachodnich, strojów. Narzekano także na małomówność i nieprzystępność Zygmunta III. Jak napisał autor pewnego paszkwilu, król „jak Hiszpan nadęty, zimny i dumny ledwie raczy półgębkiem odpowiedzieć kiedy na pytania”.

Przyjrzyj się ilustracji. Wyjaśnij, w jaki sposób artysta podkreślił dostojeństwo postaci Zygmunta III Wazy.

Źródło: Cyt. za: Henryk M. Słoczyński, „Kazanie Skargi” Jana Matejki w kontekście ówczesnej wiedzy o epoce i poglądów na dzieje Polski, tekst dostępny online: „Folia Historica Cracoviensia”, s. 79, Ilustracja: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Gry o tron

Zygmuntowi III nie udało się jednak przekonać do siebie sporej części szlachty.

Planowane przez regalistów reformy odbierała ona jako próby ograniczenia swobód i przywilejów – „złotej wolności”.

Niektórzy przywódcy szlacheccy oskarżali króla o zamiary wprowadzenia rządów absolutnych (*absolutum dominium*). Spór

dotyczył także polityki zagranicznej władcy. Kiedy w 1599 r. luterkańscy Szwedzi zerwali unię personalną z Polską i zdeponizowali Zygmunta III, ten nie zamierzał się z tym pogodzić. Aby wciągnąć Rzeczpospolitą w konflikt ze Szwecją, ogłosił w 1600 r. przyłączenie do niej Estonii. Decyzja ta doprowadziła do wybuchu wojny (1600–1611). W 1605 r. wojska Rzeczypospolitej odniosły błyskotliwe zwycięstwo nad Szwedami pod Kircholmem. Szlachta jednak niechętnie odnosiła się do finansowania dalszych działań zbrojnych w Inflantach. Mimo że armia szwedzka została całkowicie rozbita, strona polska zaproponowała rozejm. W 1606 r. nowy król szwedzki (po detronizacji Zygmunta III) Karol Sudermański chętnie przystał na takie rozwiązanie. Z krytyką spotkało się także nieoficjalne poparcie, jakiego udzielił w 1605 r. Zygmunt III Waza pretendentowi do tronu moskiewskiego – Dymitrowi Samozwańcowi. Polski władca liczył na pomoc przeciwko Szwedom, którą Dymitr obiecywał w razie powodzenia wyprawy na Moskwę. Nie bez znaczenia były również ambicje królewskie umacniania wpływów katolicyzmu w Europie Wschodniej. Samozwańcowi rzeczywiście udało się przejąć rządy carskie w czerwcu 1605 r. Nie potrwały one jednak długo. Po niespełna roku został obalony i zamordowany, a tron w Moskwie przejął miejscowy możnowładca Wasyl Szujski, zwolennik sojuszu ze Szwecją. Zygmunt III kontynuował także politykę zacieśniania więzi z Habsburgami. Co gorsza siedem lat po śmierci swojej pierwszej żony Anny Habsburżanki poślubił w 1605 r. jej siostrę Konstancję. Budziło to opór szlachty, która uważała Habsburgów za zwolenników rządów absolutnych oraz wrogów „złotej wolności”.

Portret Piotra Skargi jako rektora Akademii Wileńskiej, koniec XVII w. Zwróć uwagę na atrybuty, w otoczeniu których artysta ukazał Skargę. Książki symbolizują jego erudycję, a szaty liturgiczne (prawy dolny róg) - przynależność do stanu duchownego. Jezuita Piotr Skarga, znamienity kaznodzieja i spowiednik królewski, należał do najbardziej zagorzałych stronników Zygmunta III Wazy. Jego dzieło *Kazania sejmowe* opublikowane w 1597 r. przyniosło mu olbrzymie uznanie współczesnych i potomnych. Jego styl wyznaczył wręcz kanony polskiego kaznodziejstwa w późniejszych wiekach. W swoich przemowach Skarga krytykował szlachtę i zwolenników reformacji oraz brał w obronę chłopów. Występował w nich także jako orędownik wzmocnienia władzy monarszej. Silną władzę króla uzasadniał przekonując czytelników, że: „Monarchiją [...] pochwalił Pan Bóg tym samym, iż nigdy dwu ani trzech, ani pospólstwa do rządu ludu swego nie sadzał, ani w zakonie ustawił. [...] Bowiem monarchija jest naśladowanie niebieskich rządów, na których sam jeden Bóg siedzi. I tak zaczął, i ukazał ludzkiemu narodowi, i napisał na duszach ich, aby się takiego rządu trzymali, gdzie jeden władnie”. Wbrew temu, co sugeruje tytuł, autor nigdy nie wygłosił publicznie swoich kazań.

Źródło: Cyt. za: Piotr Skarga, *Kazania sejmowe*, *Kazanie VI*, tekst dostępny online: literat.ug.edu.pl, Ilustracja: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rokosz

Medal z wizerunkiem Mikołaja Zebrzydowskiego (1553–1620), wojewody krakowskiego i marszałka wielkiego koronnego, wybity z okazji jubileuszu 400-lecia Kalwarii Zebrzydowskiej, wzorowany na oryginale z 1601 r. Zwróć uwagę na to, że „sarmackiej” fryzurze towarzyszy zbroja nawiązująca do tradycji starożytnego Rzymu. Zebrzydowski należał do antykrólewskiego stronnictwa Jana Zamoyskiego. Osobista niechęć do Zygmunta III skłoniła go do otwartego buntu przeciwko królowi w 1606 r. Jednocześnie był on człowiekiem bardzo pobożnym. To z jego inicjatywy powstała w 1602 r. pierwsza w Polsce kalwaria, czyli zespół kościołów lub kaplic symbolizujących stacje Męki Pańskiej. W 1999 r. to unikatowe sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej (współczesny powiat wadowicki) wpisane zostało na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Źródło: Robert Landowski, Portal Nasza Kalwaria, tylko do użytku edukacyjnego.

Portret z epoki przedstawia kasztelana wileńskiego Janusza Radziwiłła (1579–1620), który – obok Mikołaja Zebrzydowskiego – należał do najważniejszych postaci

Ostry sprzeciw szlachty wobec polityki wewnętrznej i zagranicznej króla stopniowo zmierzał do otwartego buntu. Regaliści starli się z przeciwnikami podczas obrad sejmu w 1605 r. Posłowie opozycji odrzucili wówczas projekty zreformowania armii oraz sposobu głosowania w sejmie. Urażony Zygmunt III odrzucił ustawy wykonawcze do [konfederacji](#) warszawskiej z 1573 r., gwarantującej tolerancję religijną dla protestantów. Sejm rozszedł się bez uchwał. Po śmierci Jana Zamoyskiego w 1605 r. rolę przywódcy szlachty przejął zwolennik zdecydowanych działań przeciwko królowi – marszałek wielki koronny, Mikołaj Zebrzydowski. Z jego

rokoszu sandomierskiego. Radziwiłł uchodził za najbogatszego magnata na Litwie. Wykorzystywał swoje prywatne wojska, aby podczas rokoszu atakować posiadłości rywala, niezłomnego stronnika królewskiego, hetmana Jana Karola Chodkiewicza. Pochodził z protestanckiej, kalwinistycznej, linii litewsko-ruskiego rodu Radziwiłłów. Jan Kalwin nawoływał wiernych do skromności w stroju, stąd zapewne czarny kolor zbroi Radziwiłła. Czy na portrecie widoczne są elementy, które wskazują na pozycję Janusza Radziwiłła?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

inicjatywy w sierpniu 1606 r. pod Sandomierzem zawiązała się konfederacja (**rokosz**) przeciwko Zygmuntowi III. Jej marszałkiem został litewsko-ruski możnowładca Janusz Radziwiłł. Duży wpływ na konfederatów zdobył także Stanisław „Diabeł” Stadnicki, znany awanturnik i zwolennik detronizacji Zygmunta III. W ten sposób kierownictwo konfederacji sandomierskiej, powołanej pod hasłem obrony wolności i praw szlacheckich, znalazło się w rękach

możnowładców, którym zależało głównie na poszerzeniu wpływów senatu (oraz swoich własnych). Buntownicy podzielali niechęć do króla, ale nie zdołali wypracować spójnego programu. Nawoływali do „odmiany” lub „naprawy” Rzeczypospolitej, bez sprecyzowania jednak, na czym miałyby one polegać. Nie wszyscy rokoszanie zgadzali się także ze zdaniem Stadnickiego o konieczności detronizacji Zygmunta III. Ponadto wyraźne podziały zaznaczyły się pomiędzy katolickimi uczestnikami konferencji a protestantami, którym zależało na umocnieniu tolerancji religijnej.

Brat przeciwko bratu

Król postanowił zdecydowanie przeciwstawić się działaniom rokoszan. Zwołał swoich zwolenników oraz [wojska kwarciane](#) do Wiślicy. Nad armią dowództwo objęli zdolni hetmani Stanisław Żółkiewski oraz Jan Karol Chodkiewicz. Konfrontacyjne nastroje udzieliły się anonimowemu autorowi broszury politycznej, który pisał:

“ *Pacierz rokoszowy do Króla Jegomości Zygmunta III* ”

Bratobójcza walka

Dziś brat na brata wojuje,

A to niezgoda sprawuje.

I syn ojcu nie folguje,

Córka pod matką fałsz knuje.

Źródło: *Pacierz rokoszowy do Króla Jegomości Zygmunta III*, [w:] H. Wisner, *Rokosz Zebrzydowskiego*, Kraków 1989, s. 21.

Do pierwszych starć zbrojnych między regalistami a rokoszami doszło jesienią 1606 r. Regaliści próbowali pertraktować z rokoszami. Kiedy rozmowy zakończyły się niepowodzeniem, król postanowił użyć przeciwko konfederatom siły. Zwaśnione strony starły się 5 lipca 1607 r. w bitwie pod Guzowem. Hetmani Żółkiewski oraz Chodkiewicz nie mieli większych problemów z rozbiciem sił rokoszan. Bitwa nie miała krwawego charakteru. „Wedle jednej opinii walczący nie chcieli się zabijać, a raczej płazowali się

szablami, inni twierdzili, że straty były małe z powodu burzy, która przerwała walkę” – podsumował bitwę historyk Mariusz Markiewicz.

Źródło: Mariusz Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2011, s. 449.

Stanisław „Diabeł” Stadnicki, rysunek Józefa Sonntaga (1784–1834). Choć ilustracja nie pochodzi z epoki, przypomina charakterystyczne portrety sarmackie: postać została ukazana od twarzy do ramion, w bogatych szatach oraz ujęta realistycznie – bez upiększania i idealizacji. Stadnicki, jeden z przywódców rokoszan, należał do najbarwniejszych postaci swoich czasów. Wychowany w wierze kalwinistycznej, kształcił się w Heidelbergu w Niemczech. W 1578 r. Stadnicki osiadł w Łańcucie i usilnie „pracował” na swój przydomek „Diabła Łańcuckiego”, terroryzując okolicę, najeżdżając i grabiąc sąsiednie dwory oraz kupców. Głośnym echem w Rzeczypospolitej odbiło się zajęcie przez Stadnickiego Lwowa (1606 r.), gdy jedna z jego ofiar szukała tam sprawiedliwości. Kres przestępczej działalności „Diabła” położył inny magnat, Łukasz Opaliński. W 1609 r. sześciotysięczna prywatna armia Opalińskiego zdobyła i splądrowała Łańcut. Samego Stadnickiego podwładni Opalińskiego dosłownie roznieśli na szablach.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

W sumie starcie pochłonęło 200 ofiar śmiertelnych spośród ok. 23 tys. walczących. Pomimo zwycięstwa Zygmunt III nie zdołał znacząco umocnić swojej władzy. Doradcy przekonali go do zaniechania represji wobec rokoszan. Przekonywali, że okrutne postępowanie utwierdzi negatywny wizerunek władcy w oczach szlachty. Nawet Mikołaj Zebrzydowski uzyskał przebaczenie, kiedy publicznie przeprosił Zygmunta III. **Amnestia** z 1609 r. objęła także pozostałych rokoszan. Ostatecznie w Rzeczypospolitej utrzymał się stan równowagi pomiędzy władzą króla, senatu i szlachty reprezentowanej w izbie poselskiej. Bilans rokoszu był jednak negatywny, gdyż zniechęcony skalą oporu król porzucił plany korzystnych dla kraju reform skarbowych i ustrojowych.

Rokosz Zebrzydowskiego stał się niebezpiecznym **precedensem**, otworzył bowiem drogę do zbrojnej walki szlachty przeciwko monarchom w przyszłości. Dla późniejszych pokoleń Polaków, żyjących już pod zaborami, wydarzenia konfederacji nabrały dodatkowego sensu.

Liczni historycy i publicyści gorliwie poszukiwali wówczas wyjaśnienia przyczyn upadku polskiej państwowości. Chętnie tłumaczyli go niesubordynacją szlachty wobec kolejnych królów oraz odrzucaniem przez nią reform zmierzających do wzmocnienia władzy centralnej. Z perspektywy czasu oceniali rokoszan jako współwinnych utraty niepodległości, gdyż jako pierwsi podnieśli oni oręż przeciwko królowi, co szczególnie w XVIII w. stało się zmorą życia politycznego Rzeczypospolitej. Wnioski badaczy stanowiły również ostrzeżenie przed powtarzaniem rzekomych błędów przeszłości. Także współcześnie pojawiają się odniesienia do buntu Zebrzydowskiego. Obecnie bywają one raczej pretekstem do rozważań na temat konsekwencji gwałtownych wystąpień przeciwko legalnej władzy oraz granic obywatelskiego nieposłuszeństwa.

Regaliści	Rokoszenie
Dowódcy	
Jan Karol Chodkiewicz	Mikołaj Zebrzydowski
Jan Potocki	Jan Szczęsny Herbut
Stanisław Żółkiewski	Stanisław „Diabeł” Stadnicki
–	Janusz Radziwiłł
Siły	
9100 piechoty	10 000 piechoty
3200 jazdy	600 jazdy
24 działa	28 dział i hakownic

Tabela: Porównanie liczebności sił królewskich (po lewej) i wojsk rokoszan (po prawej). Zwróć uwagę, że siły pod względem liczebności były dość wyrównane. Na korzyść regalistów działało ogromne doświadczenie wodzów, hetmanów Chodkiewicza i Żółkiewskiego, którzy dowodzili pod Guzowem regularną armią, zaprawioną w licznych wojnach, które Rzeczpospolita toczyła na początku XVII w.

Źródło: *Bitwa pod Guzowem*, Wikipedia.org

Słownik

amnestia

(gr. *amnestia* – zapomnienie) jednorazowe darowanie lub złagodzenie prawomocnie orzeczonych kar lub środków karnych za popełnione przestępstwa; w odróżnieniu od ułaskawienia amnestia ma charakter zbiorowy

Kalwaria

(łac. *Calvaria*, odpowiednik hebr. *Golgota* – czaszka) zespół kościołów lub kaplic symbolizujących stacje Męki Pańskiej, zakładany zazwyczaj na wzgórzach, tak by przypominał swym położeniem Jerozolimę

konfederacja

(z łac. *confoederatio* – umowa, ugoda) w okresie późnego średniowiecza pojawiły się w Polsce konfederacje szlacheckie, skierowane przeciwko władzy centralnej; w późniejszych wiekach, podczas bezkrólewia, funkcjonowały konfederacje, które były formą władzy i miały na celu obronę porządku wewnętrznego i zastąpienie niedziałającego sądownictwa królewskiego oraz zabezpieczenie państwa od zewnątrz; w XVII i XVIII w. konfederacje występowały często przeciw królowi; istniały także tzw. konfederacje generalne, obejmujące większość lub wszystkie województwa Rzeczypospolitej; władzą wykonawczą konfederacji była generalność z marszałkiem na czele, a organem naczelnym – walna rada; uchwały konfederacji podejmowano większością głosów; konfederacjami były też związki wojskowe (konfederacje wojskowe), zawiązywane przez wojsko w celu wymuszenia zapłaty zaległego żołdu

królewszczyzny

w dawnej Rzeczypospolitej dobra królewskie, składające się z majątków ziemskich i miast we wszystkich dzielnicach kraju. W czasach wczesnonowożytnych polscy władcy królowie oddawali często w zastaw lub przekazywali królewszczyzny jako darowizny możnym.

pochodzenie po kądzieli

(*kądziel* – pęk włókien umocowany na krążku kołowrotka) w taki sposób w dawnej Rzeczypospolitej określano pochodzenie po matce. Pochodzenie po ojcu nazywano natomiast *po mieczu*

precedens

(z łac. *praecedens* – poprzedzający) wydarzenie stanowiące punkt odniesienia i usprawiedliwienia dla podobnych późniejszych wydarzeń

regalia

(z łac. *regalis* – królewski) oznaki i symbole władzy monarszej, królewskiej, jak korona, berło, jabłko itp.

rokosz

(z węg. *rakás* – tłum) pierwotnie zjazd szlachty, później bunt, zbrojne powstanie szlachty (polskiej bądź węgierskiej) przeciw królowi elektowi w celach politycznych; rokoszem nazywana jest także konfederacja skierowana przeciwko królowi

wojsko kwarciane

(z łac. *quarta pars* – czwarta część) stałe polskie oddziały wojskowe utworzone w 1563 r. przez króla Zygmunta II Augusta; utrzymywane były z czwartej części dochodów

z królewszczyzn – stąd ich nazwa; wojsko kwarciane broniło kresów południowo-wschodnich przed najezdami, głównie ze strony Tatarów, podlegało całkowicie władzy hetmana

Słowa kluczowe

Chodkiewicz, Habsburgowie, konfederacja, rokosz, tolerancja religijna, Wazowie, złota wolność, Żółkiewski, polityka wewnętrzna Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Rzeczypospolita Obojga Narodów

Bibliografia

Markiewicz M., *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2011.

Ochmann-Staniszevska S., *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa 2006.

Wisner H., *Rokosz Zebrzydowskiego*, Kraków 1989.

Schemat

Polecenie 1

Zapoznaj się z obrazem Jana Matejki *Kazanie Skargi*. Artysta stworzył to dzieło w 1864 r., w czasach zaborów, gdy Polska była rozdarta pomiędzy Rosję, Austrię i Prusy.

Twoja odpowiedź

OBIEKT MULTIMEDIALNY

KLIKNIJ, ABY OTWORZYĆ NA PEŁNYM EKRANIE

Źródło: Jan Matejko, *Kazanie Skargi*, 1864, Zamek Królewski w Warszawie / Wikimedia Commons, domena publiczna.

Polecenie 2

Przeanalizuj osoby przedstawione na reprodukcji, a następnie uzupełnij tabelę, wpisując w jednej kolumnie zwolenników króla Zygmunta III Wazy, a w drugiej jego przeciwników.

zwolennicy króla

przeciwnicy króla

Polecenie 3

Wskaż, które z postaci ukazanych na tym obrazie zostały dodane wbrew prawdzie historycznej, z premedytacją? Dlaczego artysta zdecydował się na taki zabieg? Jakie motywy nim kierowały? Zwróć uwagę na informacje zawarte w notkach biograficznych.

Twoja odpowiedź

Polecenie 4

W jaki sposób artysta zaznaczył konflikt między oboma obozami na swoim obrazie?

Twoja odpowiedź

Polecenie 5

Wytłumacz, dlaczego według ciebie ten obraz powstał i komu lub czemu miał służyć. Zwróć uwagę na kontekst polityczny roku 1864, kiedy obraz został ukończony.

Twoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z tekstem źródłowym, a następnie wykonaj polecenia.

” Fragment okolicznościowego wiersza z czasów rokoszu Zebrzydowskiego

Gardła swe położyli dla drogich wolności,
Krew ich drogą rozlano w surowej srogości.
Ojczyznę miłowali jako cni synowie,
Samsiedzi ich pobili, brzydcy wyrodkowie.
Legliście, cni rycerze, moja szlachto droga,
Pożarła was ręka Kainowa sroga;
Nieszczерze z wami poszli bracia nieżyczliwi,
Na waszą śmierć czyhali jak lwi popędliwi.

Źródło: Fragment okolicznościowego wiersza z czasów rokoszu Zebrzydowskiego, [w:] Tomasz Stańczyk, Dwa rokosze. Dlaczego szlachta podniosła rękę na króla, „Do Rzeczy”, 01.11.2019, dostępny online: dorzeczy.pl.

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenie.

” *Dynastia Wazów w Polsce*

Jesteś ojczymem własnym, nie ojcem ojczyzny,
Sprawiedliwość zginęła, w niej dosyć trucizny.
Nie dbasz o nasze dobro, swoje masz na pieczy,
Nikczemnyś i nie służysz pospolitej rzeczy;
Alchimijać na myśli, ogródków szczepienie, Rzeczy płonnych robienie
i złota zlewanie.

Nie na to cię wezwano, byś rzemiosło robił,
Albo jakie płochości [z] swą niesławą płodził;

[...]

Królu, chcemy zbrojnego, a nie alchemisty,
Żołnierza z ciebie chcemy [...].
Masz się kochać w zabawach rycerskich ustawnie,
W łuku, w polu, dział strasznych czyniąc [huki] mężnie;

[...]

Królu, chcemy nie księdza, króla walecznego,
Króla w sprawy rycerskie prawie ubranego.

Źródło: [w:] Stefania Ochmann-Staniszevska, *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa 2006, s. 122.

Ćwiczenie 3

Przeczytaj fragmenty druków ulotnych z czasów rokoszu sandomierskiego, a następnie zaznacz:

- kolorem niebieskim fragment nawołujący do detronizacji Zygmunta III Wazy,
- kolorem zielonym fragment odnoszący się do Stanisława Stadnickiego,
- kolorem czerwonym fragment usprawiedliwiający zdecydowane działania króla przeciwko rokoszanom,
- kolorem żółtym fragment wskazujący naczelną wartość, o którą (w swoim mniemaniu) walczyli rokoszanie.

Ćwiczenie 4

Zapoznaj się z materiałami źródłowymi, a następnie wykonaj polecenia.

Informacja o autorze

Claudio Rangoni (1559–1621) pełnił funkcję biskupa w północnowłoskim mieście Reggio nell'Emilia (1592–1606). W latach 1598–1606 był [nuncjuszem apostolskim](#) w Polsce.

Cyt. za: „Claudio Rangoni” w Wikipedii.

” Fragment relacji nuncjusza Claudia Rangoniego nt. Zygmunta III Wazy

Jest on pięknego i proporcjonalnego ciała, przyzwoitego wzrostu, włosów jasnych, oblicza białego, ma czoło szerokie, nos podobny orlemu, oczy niebieskie i raczej wielkie jak małe, spojrzenie dość majestatyczne, brodę jasną z wąsami nieco przydługimi, w górę zakręconymi i odpowiednimi włosami na podbródku, policzki bowiem są ostrzyżone, a na twarzy nieco rumiany, budowy dobrej i bardzo zdrowego temperamentu i powierzchowności prawdziwie królewskiej [...]. Chodzi stale po włosku, nosząc latem suknię z czarnego aksamitu wyrabianego w kwiaty, a zimą płaszcz ozdobiony; [kapuzy](#) u płaszczyków jako to latem u płaszczyka z niestrzyżonego jedwabiu tudzież opaski u kapeluszków ma ozdabiane prześlicznymi a drogimi klejnotami, a na napierśnikach kozackich i spodniach są guziki złote z diamentami, rubinami i innymi kamieniami drogimi, niekiedy także i na mieczu, i nosi raz pióra czarne, raz czaple, z najpiękniejszymi klejnotami wielkiej wartości na kapeluszu [...]. Wystrzega się [król] traktować z lada kim, a w sprawach swoich jest wielkim miłośnikiem tajemnicy, która podobno nie zdaje się być właściwa Polakom. Skąd idzie, że jest on wielce rozważnym w dzieleniu się z sekretami

swojami, i nie tylko ich nie odkrywa, jeżeli nie jest zmuszony, a i wtedy tylko takim osobom, o których z czasem nabył przekonania, że im może zaufać [...]. Daleki od obżarstwa i opilstwa i nienawidzi wady tej, szczególnie u osób duchownych, nie zwykł wyprawiać biesiad lub udawać się na nie, chyba gdy przyjmuje posłów zagranicznych, z powodu wesela lub chcąc uczynić łaskę któremuś z tych pierwszych panów, który by go zaprosił, lub w dzień urodzin swoich, kiedy zapraszał nieraz kilku z szlachty krajowej [...], a we wszystkich tych zdarzeniach również tak skromnie je i pije, choć się okazuje przyjaznym i wesołym, zachowuje zwykłą miarę w pokarmach i napojach [...]. O ile zaś słyszeć się daje i o ile wiedzieć można, żyje w takiej czystości jak rzadko, a gdy idzie przez kościół lub przez inne miejsce, kędyby się znajdowały panie, choćby najurodziwsze, tak jest skromny i powściągliwy w spojrzeniu, iż więcej nie może być skromną najwstydlivszą narzeczona.

Źródło: *Fragment relacji nuncjusza Claudia Rangoniego nt. Zygmunta III Wazy*, [w:] Stefania Ochmann-Staniszevska, *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa 2006, s. 118–119, 121–122.

Ćwiczenie 5

Pogrupuj wartości i interesy poszczególnych grup biorących udział w wydarzeniach rokoszu sandomierskiego, uwzględniając materiał źródłowy z poprzednich ćwiczeń.

Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z tekstem źródłowym, a następnie wykonaj polecenia.

” Mikołaj Zebrzydowski prowadził życie bardzo religijne i pobożne. [...] Nuncjusze apostolscy w Polsce pozytywnie oceniali działalność Zebrzydowskiego na rzecz Kościoła, chwając go w swych relacjach przesyłanych do Rzymu. [...] Na dobrej dotąd opinii Zebrzydowskiego zaciążył jego udział w rokoszu przeciw królowi Zygmuntowi III Wazie (1606–1608), nazwanym rokoszem Zebrzydowskiego. Mikołaj, będąc pod wpływem polityki kanclerza i hetmana Jana Zamojskiego (zm. 1605), tak jak i on był niechętny królowi. Zamojski przed sejmem w 1605 r. stanął na czele opozycji przeciw Zygmuntowi III, a ponieważ niebawem zmarł, jego miejsce zajął Zebrzydowski, jako magnat cieszący się wśród szlachty znaczną popularnością. Po zakończeniu rokoszu sugerowano, że spowiednik za pokutę kazał Mikołajowi zbudować kalwarię. Hipotezę tę obalił jednak kronikarz klasztoru kalwaryjskiego, bernardyn Boguski, stwierdzając, że Zebrzydowski rozpoczął jej budowę cztery lata przed zbrojnym powstaniem.

Po 1608 r. [Mikołaj Zebrzydowski] usunął się z czynnego życia politycznego. Po śmierci żony Doroty w 1610 r. coraz chętniej spędzał czas w ufundowanym przez siebie bernardyńskim klasztorze kalwaryjskim. [...] Używał czarnego stroju i jeździł zwykłym wozem klasztornym, zawsze ustępując pierwszego miejsca kapłanom. Swoimi posiłkami dzielił się z pielgrzymami przybywającymi do Kalwarii i zakonnikami, ubogich wspomagał jałmużną. Przed rozpoczęciem budowy kolejnych kaplic pościł, przystępował do spowiedzi [i] uczestniczył we Mszy św. Sam często obchodził Dróżki, oddając się rozważaniu Męki Pańskiej.

Dla stróżów kalwaryjskiego sanktuarium żywił dużą sympatię. Spowiadał się często przed bernardynem. Zawsze woził ze sobą bernardyński habit, w którym go później pochowano. Dbał o chorych zakonników, kupując dla nich leki [...]. W 1615 r. przebywając w Krakowie zaniemógł. Prosił wówczas bernardyńskiego kustosza krakowskiego Baltazara z Wytomyśla (zm. 1647), aby udzielił mu sakramentu namaszczenia, a po śmierci ubrał ciało w habit i skromnie pogrzebał w Kalwarii. Zmarł po trzymiesięcznej chorobie w dniu 17 czerwca 1620 r. i został pochowany przez syna Jana w Krakowie, w kaplicy Zebrzydowskich na Wawelu, obok żony Doroty.

Źródło: Dostępny online: kalwaria.eu.

Ćwiczenie 7

Wyobraź sobie, że jesteś Mikołajem Zebrzydowskim. Kończy się rok 1615. Czy z perspektywy czasu żałujesz swojej decyzji o wywołaniu buntu przeciwko królowi? Dlaczego?

Ćwiczenie 8

Zapoznaj się z tekstem współczesnego publicysty. Wyjaśnij, czemu służyło przywołanie przez autora historycznej postaci Mikołaja Zebrzydowskiego w opisie manifestacji z 2013 r. Jaki stosunek do władzy odzwierciedla tekst?

” Tomasz Stańczyk

Dwa rokosze. Dlaczego szlachta podniosła rękę na króla

Gdyby wojewoda krakowski Mikołaj Zebrzydowski wstał z grobu i pojawił się 14 września 2013 r. na potężnej manifestacji związkowej w Warszawie, poczułby się w swoim żywiole. Gniewne przemówienia, twarde oskarżenia i żądania pod adresem rządu, zapowiedź odsunięcia go od władzy i w istocie wymówienie posłuszeństwa, postulaty wprowadzenia elementów demokracji bezpośredniej, obywatelski bunt – tak właśnie było na zwoływanych przez niego zjazdach szlachty w Stężycy i Sandomierzu. Wojewoda Zebrzydowski uśmiechnąłby się na widok niesionej przez związkowców karykaturalnej złotej figury premiera. I spojrząłby z niechęcią na kolumnę Zygmunta, na króla trzymającego szablę w dłoni w chwili, gdy przewodniczący „Solidarności” przypominał słowa ministra spraw wewnętrznych, że państwo ma monopol na stosowanie siły, i deklarował, że manifestanci nie zamierzają jej używać. Zebrzydowski także nie chciał wojny z władzą. Zamierzał przywołać króla do porządku, chciał sprawić, by obywatele mieli większy wpływ na rządy i zapobiec wprowadzeniu absolutyzmu.

Źródło: Tomasz Stańczyk, *Dwa rokosze. Dlaczego szlachta podniosła rękę na króla*, „Do Rzeczy”, 01.11.2019, dostępny online: dorzeczy.pl.

Dla nauczyciela

Autor: Marcin Sawicki

Przedmiot: historia

Temat: Rokosz Zebrzydowskiego. Spory króla ze szlachtą

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum

Podstawa programowa:

XX. Pierwsze wolne elekcje i ich następstwa.

zakres rozszerzony

Uczeń:

2) charakteryzuje sytuację wewnętrzną i międzynarodową Rzeczypospolitej na początku panowania Zygmunta III Wazy.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się,
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- tłumaczy przyczyny wystąpienia części szlachty i magnaterii przeciwko królowi;
- wskazuje cele polityki królewskiej;
- ocenia postawę konfederatów sandomierskich oraz króla i regalistów;
- wymienia skutki konfederacji sandomierskiej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm,
- lekcja odwrócona.

Metody i techniki nauczania:

- metoda sytuacyjna,
- rozmowa nauczająca,

- wykład.

Formy zajęć:

- praca w grupach,
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- kartki papieru i przybory do pisania,
- tablica.

Przebieg zajęć:

Przed lekcją:

Przed lekcją uczniowie powinni przypomnieć sobie treść lekcji o początkach panowania Zygmunta III Wazy. Zapoznają się z treścią e-materiału (bez multimediu oraz zestawu ćwiczeń).

Faza wstępna:

1. Przybliżenie przez nauczyciela wyświetlonych na tablicy tematu i celów lekcji. Określenie wiążących dla uczniów kryteriów sukcesu.
2. Raport z przygotowań. Nauczyciel za pomocą dostępnego w panelu użytkownika raportu sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji, m.in. kto zapoznał się z udostępnionym e-materiałem. Nauczyciel poleca uczniom przygotować w parach pytania z nim związane. Czego uczniowie chcą się dowiedzieć? Co ich interesuje w związku z tematem lekcji?

Faza realizacyjna:

1. Metoda sytuacyjna. Nauczyciel poleca, aby uczniowie przedstawili sytuację polityczną w Rzeczypospolitej w 1605 r. Zadaje pytania, np.: Jakie były stosunki Polski ze Szwecją, Habsburgami i Moskwą? Kto odgrywał najważniejszą rolę w kraju? Jakie były motywacje głównych „graczy” i ich interesy? Wskazani (lub wylosowani) uczniowie odpowiadają na pytania, jedna z osób może notować najważniejsze punkty na tablicy.
2. Następnie nauczyciel dzieli uczniów na kilkusobowe grupy. Uczniowie rozpisują scenariusze tego, co można dalej zrobić – poszczególne grupy przyjmują różne punkty widzenia: Zygmunta III Wazy, Piotra Skargi, Jana Zamoyskiego, Janusza Radziwiła, Mikołaja Zebrzydowskiego. Każda z grup wybiera reprezentanta, który przedstawi przygotowane wspólnie propozycje.
3. Praca z multimediu („Schemat”). Uczniowie zapoznają się z multimediu oraz wykonują w parach polecenie nr 2 – uzupełniają tabelę, wpisując w jednej kolumnie zwolenników króla Zygmunta III Wazy, a w drugiej jego przeciwników. Na forum klasy

wybrana para prezentuje efekty swojej pracy, nauczyciel ocenia poprawność odpowiedzi. W podobny sposób uczniowie wykonują polecenie nr 3: „Wskaż, które z postaci ukazanych na tym obrazie zostały dodane wbrew prawdzie historycznej, z premedytacją? Dlaczego artysta zdecydował się na taki zabieg? Jakie motywy nim kierowały? Zwróć uwagę na informacje zawarte w notkach biograficznych.”

4. Utrwalanie wiedzy i umiejętności. Uczniowie wykonują ćwiczenia 3 i 5 w parach lub 4-osobowych grupach, na koniec omawiają poprawność wykonanych ćwiczeń, nauczyciel udziela informacji zwrotnej.
5. Nauczyciel przypomina definicję obywatelskiego nieposłuszeństwa. Uczniowie dyskutują, czy rokosz Zebrzydowskiego można uznać za przejaw obywatelskiego nieposłuszeństwa.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie oceniają politykę króla oraz postępowanie rokoszan. Rozstrzygają problem: kto miał rację w sporze pomiędzy rokoszanami a Zygmuntem III? Mogą przeprowadzić głosowanie, a nauczyciel wyświetla jego wyniki. Wówczas prowadzący zajęcia może poprosić dwie osoby (o przeciwstawnych stanowiskach) o przedstawienie swoich argumentów.
2. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, ocenia pracę uczniów.

Praca domowa

1. Wykonaj ćwiczenia 6 i 8 z sekcji „Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

Markiewicz M., *Historia Polski 1492-1795*, Kraków 2011.

Ochmann-Staniszevska S., *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa 2006.

Wisner H., *Rokosz Zebrzydowskiego*, Kraków 1989.

Wskazówki metodyczne:

Schemat interaktywny może zostać wykorzystany jako podstawa do przygotowania przez uczniów przed lekcją prezentacji poświęconej obrazowi i jego tematowi. Wówczas uczniowie powinni przedstawić dokładniej poszczególne postaci, wykonać związane z nim polecenia, a swoje prace zaprezentować podczas fazy realizacyjnej.